

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повна назва вищого навчального закладу)

Кафедра економічної та соціальної географії і туризму

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕТНІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТУ

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти _____ третій (доктор філософії) _____

Галузь знань _____ 10 природничі науки _____

Спеціальність _____ 106 Географія _____
(код і назва спеціальності)

**Робоча програма дисципліни на основі навчальної програми
"Демографічні та етнічні проблеми світу".**

**Розробник: Яворська Вікторія Володимирівна, д. геогр. н., проф. кафедри
економічної та соціальної географії і туризму**

Навчальна програма затверджена на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від 31 серпня 2017 р.

Завідувач кафедри

_____

Топчів О.Г.

Обговорено та рекомендовано до затвердження навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету:

Протокол № 1 від "04" 09.2017 р.

Голова НМК

_____ (підпис)

Біланчук Я.М.
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від 31 серпня 2018 р.

Завідувач кафедри

_____ (підпис)

Топчів О.Г.
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від 30 серпня 2019 р.

Завідувач кафедри

_____ (підпис)

Топчів О.Г.
(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>вечірня форма навчання</i>
Кількість кредитів – 1 Модулів – 1 Змістових модулів – 3 ІНДЗ* - (назва) Загальна кількість годин – 72	Галузь знань <u>10 Природничі науки</u>	Нормативна (за вибором студента)	
	Спеціальність: <u>106 Географія</u>	<i>Рік підготовки</i>	
		2-й	-й
		<i>Семестр</i>	
	Рівень вищої освіти: третій освітньо-науковий	4-й	-й
		<i>Лекції</i>	
		8 год.	год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		- год.	год.
		<i>Лабораторні</i>	
		год.	год.
		<i>Самостійна робота</i>	
		82 год.	год.
	<i>Індивідуальні завдання:</i>		
- год.			
Вид контролю: <i>залік</i>			

* – за наявності

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є удосконалення знань з демографії та демографічних проблем сучасності; ознайомлення з основними шляхами етногенезу та етнічної історії народів світу, особливостями етнокультурних та етнічних процесів, що відбуваються в них; вивчення основних кількісних показників, що характеризують етнонаціональну сферу та застосування їх для дослідження кількісних параметрів етнонаціональної структури населення держави (регіону).

Основні завдання курсу:

- розглянути місце та роль демографії та етногеографії у сучасній системі суспільно-географічних та суспільних наук;
- ознайомитись з особливостями виникнення та розселення тих чи інших етносів за материками, країнами та регіонами;
- з'ясувати значення географічного середовища в утворенні та розвитку етнічних спільнот, у наявності окремих етнічних рис;
- дослідити кількісні параметри етнонаціональної структури населення країни;
- проаналізувати територіальну організацію етнонаціональних груп та невеликих корінних народів в Україні; дати характеристику найбільших етнічних груп нашої держави.

Здобувач повинен знати:

- демографічні проблеми сучасності, демографічну ситуацію та демографічні тенденції в Україні;
- сучасні концепції етносу, етнічні процеси;
- основні класифікаційні принципи етносів в науці;
- характеристику історико-етнографічних районів світу та основні риси культури населення регіону;
- типологію держав за особливостями етнонаціональної структури населення;
- співвідношення понять національні групи, етнічні групи, корінні народи та національні меншини;
- кількісні показники, що використовують для дослідження етнонаціональної сфери держави (регіону)

Здобувач повинен вміти:

- аналізувати сучасні уявлення щодо етносу та міжетнічних процесів
- на основі етнічних параметрів населення держави визначати її тип за особливостями етнонаціональної структури населення
- на основі етнічних параметрів населення держави визначати її тип за особливостями етнонаціональної структури населення
- обчислювати індекс етнічної мозаїчності Б.Еккеля
- будувати картограми ступеня етнічної мозаїчності всього населення адміністративно-територіальної одиниці
- давати характеристику етногеографічним районам України та світу

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

КЗН 09 – використовувати базові знання в галузі сучасних інформаційних технологій (ГІС-технологій); уміння використовувати програмні засоби і інтернет-ресурси з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу; **КЗП 16** - здатність застосовувати вміння роботи зі статистичними базами даних, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації та її графічної візуалізації.

Програмні результати навчання:

- уміти збирати, обробляти, зберігати та аналізувати наукову географічну інформацію з метою вибору напрямку досліджень за обраною темою з використанням сучасних інформаційних технологій;
- уміти створювати авторські та користуватися стандартними банками комп'ютерних програм і банками даних;
- уміти представляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, доповідей на симпозіумах, наукових публікацій з використанням сучасних можливостей;
- уміти збирати, обробляти, зберігати та аналізувати наукову географічну інформацію з метою вибору напрямку досліджень за обраною темою з використанням сучасних інформаційних технологій;
- уміти створювати авторські та користуватися стандартними банками комп'ютерних програм і банками даних;
- уміти представляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, доповідей на симпозіумах, наукових публікацій з використанням сучасних можливостей.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Теоретичні засади етногеографії та етногеографічна структура світу.

Тема 1. Теоретичні засади етногеографії

Об'єкт та предмет етногеографії. Зв'язок етногеографії з етнологією. Історія становлення етногеографії як науки та її місце в системі наук. Етногеографія та соціальні науки. Етногеографія та законодавство. Етногеографія та проблеми демографії. Методи етногеографічних досліджень.

Тема 2. Поняття про етнос. Концепції етносу

Визначення етносу. Розподіл етносів на типи з точки зору їхнього еволюційного розвитку. Структура етносу. Головні ознаки етносу. Визначення етносу як "етносоціального організму", яке запропонував Ю.В.Бромлей. Визначення етносу як "біосоціального організму" Л.М. Гумільова. Сучасні концепції етносу – дифуніонізм та функціоналізм. Теорія етногенезу Л.М. Гумільова. Фази етногенезу.

Тема 3. Етнічні процеси.

Фізико-географічні передумови виникнення етносів. Визначення поняття етнічна територія та етнічна межа. Складнощі етнографічного картографування. Варіанти етнічних контактів – асиміляція, міксація, інтеграція. Етнороз'єднувальні процеси – парціація, сепарація, сегрегація. Співвідношення понять титульних, корінних народів та національних меншин. Етнічна самоідентифікація. Ознаки та причини етнічних конфліктів.

Тема 4. Класифікація етносів світу

Маркери, які застосовуються при визначенні етносів. Географічна класифікація етносу. Антропологічна класифікація. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп. Географія етносів, мови яких не входять у жодну сім'ю. Расові відмінності. Історико-культурна класифікація етносів. Характеристика історико-етнографічних провінцій світу. Вплив природних умов і господарства на розвиток культури. Формування менталітету народу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

Змістовний модуль 2.

Етногеографічна структура сучасної України

Тема 5. Етнодемографічні співвідношення в структурі населення України.

Географія української етнічної нації в Україні

Співвідношення у населенні України. Ареали компактного розселення етнопонаціональних спільнот и груп (росіян, угорців, румунів, молдаван, болгар) та етнічнозмішаних територій (Крим) на території України. Етнічна мозаїчність населення України. Індекс етнічної мозаїчності Б.Еккеля. Значення показника етнічної мозаїчності для сільського, міського та всього населення. Поліетнічні, двоетнічні та моноетнічні регіони України. Розподіл регіонів України за кількістю етнічних українців. Диференціація за регіонами кількісного переважаювання українців над кількістю населення найбільшої етнічної групи.

Тема 6. Географія етнопонаціональних груп та невеликих корінних народів в Україні. Етногеографічне районування України

Приналежність етнопонаціональних груп України до мовних сімей і груп. Росіяни – найбільша етнопонаціональна група в Україні. Компактно розселені етнічні меншини України (угорці, румуни, болгари, молдавани, греки) та ареали їх проживання. Етноси, розселення яких відрізняється дисперсним характером (євреї, білоруси, росіяни у центральних і західних областях). Крим – "батьківщина" багатьох корінних народів (кримських татар, кримчаків, караїмів). Історія питання етногеографічного районування України. Сучасне бачення етногеографічних районів України.

Змістовний модуль 3.

Розвиток демографічних процесів в Світі та Україні.

Тема 7. Тенденції демографічних процесів в Україні.

Кількість населення України. Відтворення населення: показники та природні, соціальні, економічні чинники народжуваності й смертності, їх просторові відмінності. Особливості вікового і статевого складу населення України. Міграційні процеси в Україні. Українці на світовому і регіональному ринку праці. Демографічна політика в Україні. Система розселення. Міські агломерації, урбанізація, субурбанізація і джентрифікація. Особливості сільських населених пунктів.

Тема 8. Сучасні тенденції демографічних процесів в світі.

Темпи зростання населення світу. Демографічні прогнози. Загрози, що несе в собі перенаселення. Нерівномірність демографічних процесів. Мезорегіональні відмінності демографічних процесів. Державне регулювання демографічних процесів в країнах світу. Державно політика в Україні.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						вечірня форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п.-с.	л	інд.	с. р.		л	п	л	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади етногеографії та етногеографічна структура світу												
Тема 1. Теоретичні засади етногеографії	11	1	-	-	-	10	11	1	-	-	-	10
Тема 2. Поняття про етнос. Концепції етносу	11	1	-	-	-	10	11	1	-	-	-	10
Тема 3. Етнічні процеси	11	1	-	-	-	10	11	1	-	-	-	10
Тема 4. Класифікація етносів світу	12	1	-	-	-	11	12	1	-	-	-	11
Разом за змістовим модулем 1	45	4	-	-	-	41	45	4	-	-	-	41
Змістовий модуль 2. Етногеографічна структура сучасної України												
Тема 5. Етнодемографічні співвідношення в структурі населення України Географія української етнічної нації в Україні	11	1	-	-	-	10	11	1	-	-	-	10
Тема 6. Географія етнопонаціональних груп та невеликих корінних народів в Україні. Етногеографічне районування України	11	1	-	-	-	10	11	1	-	-	-	10
Разом за змістовим модулем 2	22	2	-	-	-	20	22	2	-	-	-	22
Змістовий модуль 3.												
Розвиток демографічних процесів в Світі та Україні.												
Тема 7. Тенденції демографічних процесів в Україні.	8	1	-	-	-	7	8	1	-	-	-	7
Тема 8. Сучасні тенденції демографічних процесів в світі.	9	1	-	-	-	8	9	1	-	-	-	8
Разом за змістовим модулем 3	17	2	-	-	-	15	17	2	-	-	-	15
Усього годин	90	8	-	-	-	82	90	8	-	-	-	82

5. Теми семінарських занять
Не заплановані програмою

6. Теми практичних занять
Не заплановані програмою

7. Теми лабораторних занять
Не заплановані програмою

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Скласти схему взаємозв'язків етногеографії з іншими науками	4
2	Навести приклади ролі різних етнічних ознак у виникненні етносу	4
3	Визначити основні расові ознаки та надати коротку характеристику рас людства	4
4	Проаналізувати основні шляхи розселення рас на землі	4
5	Роль різних етнічних ознак у утворенні нових етносів. Властивості етносу – мозаїчність та структурність.	4
6	Співвідношення природних та соціальних факторів при виникненні етносу. Очаги етнічних конфліктів сьогодення.	4
7	Географічні особливості виникнення та розповсюдження рас.. Етноконфесійний склад населення України.	4
8	Вплив природного середовища на зовнішність представників різних рас.	4
9	Антропологічні риси українців. Язикові сім'ї, язикові групи	4
10	Типологічні відмінності етногеографічної структури держав.	4
11	Етнонаціональна політика на прикладі Канади, Австралії, Бельгії, України	4
12	Історичні відомості про українсько- польську межу в Х-XX ст.	4
13	Історичні відомості про українсько- словацьку й українсько-угорську етнічну межу в ХІХ-XX ст.	4
14	Вплив політичних чинників ХХ ст. на українсько-білоруську-російську етнічну межу.	4
15	Скласти схему язикових сімей та на контурній карті визначити їх розповсюдження	4
16	Підібрати по два приклади до кожного типу держав за особливостями етнонаціональної структури населення	4
17	До кожної підгрупи малих етнонаціональних меншин знайти по 5 прикладів етнічних груп	4
18	Визначити ареали компактного розселення етнонаціональних спільнот і груп та показати їх на карті України	4
19	Визначити фактори, які впливали на чисельність населення у 20 ст	4
20	Визначити проблеми, пов'язані із старінням населення Європи	6
	Разом	82

9. Індивідуальні завдання

Не заплановані програмою

10. Методи навчання

Лекції із застосуванням картографічного матеріалу, семінарські заняття, виконання індивідуальних завдань, робота в бібліотеці та Інтернеті.

За джерелами знань використовуються такі методи навчання: словесні - розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні - демонстрація, ілюстрація; семінарські заняття тощо.

За характером логіки Пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, . аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

11. Методи контролю

Усний контроль у вигляді індивідуального та фронтального опитування. Письмовий контроль у вигляді модульних контрольних робіт, самостійних письмових робіт, поточного та підсумкового тестування. Поточне оцінювання, тестування, оцінка за індивідуальну науково-дослідну роботу, залік.

12. Питання для підсумкового контролю

1. Формування української етнічної території
2. Українці у діаспорі.
3. Походження та етнічний розвиток українців.
4. Роль ландшафтів у процесах етногенезу.
5. Культурно-господарська адаптація етносів
6. Цивілізації за етапами їх виникнення в залежності від рівня освоєння географічного середовища (за Л.І. Мечниковим).
7. Заселення сучасної території України до виникнення держави Київська Русь
8. Характер впливу етносу на ландшафт в залежності від фази етногенезу.
9. Індоевропейська сім'я етносів і мов.
10. Поняття соціальної та культурної дистанції.
11. Історія становлення етнології та етнічної географії.
12. Етнологічні школи та напрямлення.
13. Сучасна етнічна картина світу.
14. Міжетнічні конфлікти ХХІ ст.
15. Особливості етнічного самовідчуття етнічної особистості.
16. Вплив природного середовища на традиційну культуру етносів.
17. Етнічні образи народів світу.
18. Організація етногеографічних досліджень в Україні
19. Глобальне прогнозування. Види та значення глобального прогнозування.
20. Демографічні тенденції сучасності. Демографічна ситуація в Україні.
21. Сучасні міжетнічні конфлікти в світі.
22. Демографічна політика країн світу.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль								Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий модуль №1			Змістовий модуль №2			Змістовий модуль №3			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	20	100
10	10	10	10	10	10	10	10		

T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів.

У програмі курсовий проект не запланований

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	дуже добре	
75-84	C	добре	
70-74	D	задовільно	
60-69	E	допустимо	
30-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни.
2. Конспекти лекцій та практичних занять.
3. Методичні матеріали до проведення практичних занять та виконання завдань із самостійної роботи.
4. Підручники і навчальні посібники.
5. Питання для поточного контролю і тестові завдання.
6. Презентації, ілюстративно-демонстраційні засоби навчання, програмне забезпечення.

14. Рекомендована література

Базова

- 1) Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983.- 440 с.
- 2) Гумилев. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилев. - М.: АСТ, 2002. - 557 с.
- 3) Гумилев Л. Н. Этносфера: История людей и история природы. - М., 1993
- 4) Дністрянський М. С. Етногеографія України: навч. посіб. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів : ЛНУ, 2008. - 230 с
- 5) Дністрянський, М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики - Л. : Літопис , 2006. - 490 с
- 6) Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С.А.Макарчука. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - Львів: Світ, 2004. - 520 с.

- 7) Культура і побут населення України / За ред. В.І.Наулка. - Вид. Либідь. - К., 1993.- 288с.
- 8) Лобжанидзе А.А., Горохов С.А., Заяц Д.В. Этногеография и география религий. – М.: Академия, 2005
- 9) Макарчук С. А. Етнічна історія України: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 471с.
- 10) Міронова І.С. Національні меншини України. - Миколаїв-Одеса, 2006. – 140с.
- 11) Народы и религии мира: Энциклопедия / Гл. ред. В.А.Тишков. - М., 1998.
- 12) Садохин А.П. Этнология. – М., 2004
- 13) Чебоксаров Н.И., Чебоксарова И.А. Народы. Расы. Культуры. – М., 1985
- 14) Этнография. Учебник/Под ред. Ю.В. Бромлея и Г.Е. Маркова. М.: Высш. школа, 1982. — 320 с.
- 15) Этноссы и этнические процессы / Отв. Ред. В. А. Попов. – М., 1993

Допоміжна

- 1) Багалій Д.І. Історія Слобідської України. — Харків, 1990.
- 2) Бойківщина: Іст.-етнограф. дослідження / За ред. Ю.Г. Гошка. — К., 1983.
- 3) Кушнір В.Г. Народознавство Одещини. — Одеса, 1998.
- 4) Макарчук С.А. Український етнос. Виникнення та історичний розвиток. — К., 1992.
- 5) Українці: іст.-етнограф. монографія: У 2 кн. — Опішня, 1999.
- 6) Горленко В. Ф. Етнографічне районування // Географічна енциклопедія України. — К., 1989. — Т. 1, —С. 393-394.
- 7) Романцов В. Український етнос на одвічних землях та за їхніми межами
- 8) (XVIII-XX століття). — К., 1998.
- 9) Макарчук С.А. Русини // Довідник з історії України. - К., 2001. - С. 695.
- 10) Етнонаціональні процеси в Україні: Історія та сучасність. – К., 2001.

15. Інформаційні ресурси

1. Головне управління статистики в Одеській області <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
2. Державна служба статистики <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Книги та статті з етнографії <http://etno.uaweb.org/>
4. Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.onu.edu.ua/>
5. Одеська державна наукова бібліотека ім. М.Горького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ognb.odessa.ua/>
6. Фонд етногеографічних досліджень <http://ethnofund.ru/wordpress/>

Примітки:

1. Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом вищого навчального закладу і містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролів.

2. Розробляється лектором. Робоча програма навчальної дисципліни розглядається на засіданні кафедри, у раді (методичній комісії) факультету (навчального закладу), підписується завідувачем, головою ради (методичної комісії), затверджується проректором вищого навчального закладу.